

Stuivertje wisselen

De overgang van zomer naar herfst: terwijl de aantallen zomersoorten verminderen, kijk ik alweer uit naar de eerste keep. De vroegste zag ik een paar jaar terug op 23 september. Terwijl ik een luidruchtige kleine mantelmeeuw volgde met mijn blik was daar opeens een roepend overvliegende keep. Die kleine mantelmeeuwen ruilen trouwens rond half oktober met de grote mantelmeeuw. Al zie ik die niet vaak boven de bebouwde kom, waar vanaf half maart volop kleine mantels rondvliegen. De eerste grote zag ik datzelfde jaar pas op 1 november bij de Huizerpier. Daar zat dit jaar de hele zomer een bijna volwassen vogel.

Zo heeft eigenlijk ieder seizoen zijn eigen fenologie: de eerste en de laatste... Ieder jaar weer anders.

Carel de Vink

Volgens 'de boeken' zingt de nachtegaal niet meer na de maand juni. Mijn laatste hoorde ik op 21 augustus 1994. Gewone zang, zoals je die in mei ook overdag kunt horen. Tot wanneer zingt de kleine karekiet? Waarom hoor ik de heggenmus in sommige jaren geregeld zingen van begin september tot ver na de jaarwisseling, terwijl ik in andere jaren tot half januari moet wachten? Het zijn vragen die rijzen als je de moeite neemt om bij te houden welke verschuivingen er per seizoen optreden en dat jaar na jaar.

Van de gierzwaluw noteer ik al 22 jaar het aantalverloop vanaf half juli. Het geeft geen strakke informatie, meer een globale indruk. Aantallen in vakantiegebied noteer ik in kleur. Ook als ik gewoon in het Gooi verblijf, spelen er allerlei zaken mee. Bleef ik thuis of ging ik naar mijn werk? Bezocht ik geschikte foeraergebieden? Was er sprake van uitvliegende mieren? Hoe was het weer?

Toch zie ik terug dat de grote trekpiek jaarlijks licht varieert. Met de grootste aantallen tussen 22 en 28 juli. Heel soms tot in augustus. De terugval begint gewoonlijk al voor 1 augustus, soms heel abrupt. Er zijn jaren bij dat ik mijn laatste gierzwaluw al in de eerste helft van die maand noteerde¹. Opvallend is, dat ik in 1986

¹ Trektelposten elders geven vaak nog leuke aantallen in de periode dat gierzwaluwen boven het Gooi spaarzaam worden. Een voorbeeld van nog forse presentie in augustus was een aantal van 2620 exemplaren, geteld boven het centrum van Bussum, Het Spiegel en Brediuskwartier op 01-08-2007. In 1990 telde ik er in augustus slechts 16; de laatste (van dat jaar!) op 4 aug.!

na 5 gierzwaluwen op 8 augustus opeens weer verrast werd door 5 stuks op 26 september, met vervolgens tweemaal 2 exemplaren op 29 en 30 september, foeragerend in de late schemering².

Minder grillig verloopt het vertrek van boeren- en huiszwaluw. Hun vertrek loopt vrijwel parallel met dat van de boomvalk. Ergens in de laatste week van september of de eerste helft van oktober nemen die afscheid met geleidelijk dalende aantallen. De huiszwaluw is gewoonlijk eerder weg dan het 'boertje'. Terwijl hun aantallen minder worden, noteer ik niet zelden de eerste waarneembare trek van soorten, zoals graspieper, vink en zanglijster. Met een beetje geluk ook de eerste keep, sijs, kramsvogel en koperwiek. Hun aankomst (zeg maar: herfstfenologie) kan enorm variëren. Soms wordt deze nog vertroebeld door overzomerende exemplaren. Drie van deze vier soorten broeden in klein aantal in ons land. Niet direct in onze omgeving, maar behalve van de koperwiek en keep, heb ik van de andere genoemde soorten wel juli- of augustusdata kunnen noteren.

Vroeger, voor het 'tijdperk-grauwe-gans', waren ook alle ganzensoorten fenologisch te volgen: de eerste kolgans van het najaar, de eerste brandgans... Nu deze soorten steeds meer in ons land overzomereren en broeden, heeft het weinig zin hun aankomstdata bij te

²Noot van de redactie. Dit zullen doortrekkers zijn geweest. Eind september worden op de punt bij Falsterbo (Zweden) jaarlijks eind september nog overvliegende exemplaren gesignaleerd.

houden. Maar de kleine rietgans en toendrarietgans houden mij iedere herfst weer in spanning over hun aankomstdatum! Tegen de tijd dat die komen, zijn vrijwel alle zomersoorten vertrokken. Tjiftjaffen, zwartkoppen en zwarte roodstaarten treuzelen het langst en blijven in kleine aantallen de winter trotseren.

Evenals het heel aardig is om te letten op het aantalverloop van (gier)zwaluwen en zomerzangertjes, is het ook interessant om te letten op de opbouw van aantallen binnenstromende wintergasten. Tussen mijn eerste keep, begin oktober, en de tweede zit vaak een gat van een paar weken. De grotere groepen arriveren vaak pas halverwege november. Bij koperwiek en kramsvogel wil dat heel soms ook het geval zijn. Maar vaker is na de eerste van deze winterlijsters het hek van de dam. Dan zie je er dezelfde oktoberweek al tientallen of zelfs honderden!

De sijs is in dat opzicht echt grillig. Ik heb aantekeningen van een eenzame sijs in november, waarna de eerstvolgende zich pas in februari aan mij wilde vertonen. In een ander jaar streek begin oktober een groep van 70 neer in een berk tegenover mijn huis. Een uur later volgde een groep van ongeveer 40. De verdere herfst en winter zag ik er niet meer dan 20. Tot vanaf 20 maart deze soort dagelijks op een pindanetje in mijn tuin verscheen: 3 tot wel 15. De laatste op 23 april.

Helaas heb ik niet al mijn oude aantekeningen

bewaard; over de bonte kraaien bij het Naarderbos in aanleg en de Hilversumse Ondermeent. Van de (kleine/grote) barmsijs vind ik nog wat aantekeningen over uitschieters en zomerdatta. Gemiste gegevens over trouwe wintersoorten van toen en nu. Hun patronen waren, meen ik mij te herinneren, even onvoorspelbaar als die van invasiesoorten, zoals notenkraker en pestvogel.

Tenslotte nog even terug naar de vertrekkende soorten; veel van hen weten ongemerkt te verdwijnen. Braamsluiper en tuinfluiter blijken uit ringvangsten nog veel talrijker in de nazomer dan ik uit mijn notities kan opmaken. Zonder hun zang vallen deze grauwtjes niet op in het struikgewas. Dat neemt niet weg, dat ik zoveel mogelijk probeer om jaarlijks een laatste datum bij te houden. Dat zegt vaak evenveel van mijn excursiepatroon als van hun presentie... waarneming.nl doet naar mijn idee tekort aan het verhaal van de 'komende en gaande man m/v'. Mijn eerste (lees: vroegste) kramsvogel staat op 1 januari. De laatste op 29 december. In werkelijkheid zijn dat: 30 augustus en 9 mei. Misschien dat de beheerders van die site daar nog eens wat aan gaan doen. Tot die tijd is het maar goed dat ik wat gegevens opsla in mijn systeem. Al voldoet genoemde site voor zomersoorten prima: mijn laatste fitis zag ik in 1989 inderdaad op 18 oktober. Op een dag dat de eerste koperwieken het Gooi hadden herontdekt.

